L-GĦAR-KNISJA TAL-ĠETSEMANI

Papa Urbanu V

Noel Muscat ofm

Għerien-Knejjes fl-Art Imqaddsa (II)

Bewsa ta' traditur

Il-Vanġeli jiddeskrivu l-Ġetsemani bħala "qasam" (*villa*) jew "ġnien" li kien hemm fuq ix-xaqliba tal-lvant tal-Wied tal-Kedron, fejn Ġesù kien jinġabar mad-dixxipli tiegħu, u fejn x'aktarx kienu jsibu kenn bil-lejl meta jkunu Ġerusalemm. Ġw 18,1-12 jgħid: "Ġesù ħareġ mad-dixxipli tiegħu u qasam għan-naħa l-oħra tal-Wied ta' Kedron; hemmhekk kien hemm ġnien, u daħal fih mad-dixxipli tiegħu. Ġuda, dak li ttradih, kien jafu l-post, għax Ġesù kien sikwit jinġabar hemm mad-dixxipli tiegħu." Kien f'dan il-post li Ġesù mar jitob wara l-aħħar ċena.

Mattew u Mark isemmu tliet postijiet speċifiċi f'dik l-okkażjoni: wieħed fejn Ġesù ħalla d-dixxipli tiegħu u mar daqs tefgħa ta' ġebla bogħod flimkien ma' Pietru, Ġakbu u Ġwanni; it-tieni wieħed fejn hu ħalla dawn it-tlieta u sabhom reqdin kull darba li kien jirritorna għandhom; u t-tielet post fejn hu talab waħdu lill-Missier għal tliet darbiet (Mt 26,36-46; Mk 14,32-42; cf. Lq 22,39-46). Meta rritorna mit-talb wara t-tielet darba, Ġesù ġie arrestat fil-post li fih kien ħalla lit-tliet Appostli, meta waslu hemm l-għases mibgħuta mill-qassisin il-kbar u l-anzjani, akkumpanjati minn Ġuda t-traditur (Mt 26,47-57; Mk 14,43-53; Lq 22,47-54).

Il-pellegrini li jmorru jżuru l-Bażilika tal-Agunija fil-Ġetsemani normalment imorru wkoll fil-qiegħ tal-Wied tal-Kedron fejn hemm żewġ tifkiriet għeżież, jiġifieri l-Kripta tal-Qabar tal-Verġni Marija u, fuq il-lemin tal-bieb tagħha, f'kurridur dejjaq, id-daħla għall-Għar-Knisja tal-Ġetsemani, magħruf ukoll bħala l-Għar tal-Appostli. Anke dan is-Santwarju ċkejken hu f'idejn il-Kustodja tal-Art Imqaddsa u l-Franġiskani ilhom jieħdu ħsiebu sa mill-1392.

L-Għar-Knisja tal-Ġetsemani fix-xhieda tal-pellegrini antiki

Fis-sena 333 il-Pellegrin ta' Bordeaux isemmi ġebla (*petra*) f'dielja fuq in-naħa tax-xellug tal-Wied ta' Ġosafat (isem ieħor għall-Wied tal-Kedron) u jgħid li kienet timmarka l-post li fih Ġuda kien ittradixxa lil Ġesù.

Il-pellegina Egeria, li żaret Ġerusalemm fis-sena 384, tikteb li mxiet fil-purċissjoni flimkien mal-isqof u l-poplu nhar il-Ġimgħa l-Kbira filgħodu, meta dawn niżlu mill-Għolja taż-Żebbuġ lejn il-post li fih Ġesù kien arrestat fil-Ġetsemani, fejn sar talb partikulari u miegħu innu u qari mis-silta evanġelika. Fis-seklu 12 il-pellegrin Pietro Diacono jikkwota lil Egeria meta jfakkar l-Għar u jgħid li fuqu kien hemm knisja li kienet tfakkar il-post li fih Ġesù ġie arrestat.

Fis-seklu 6 il-post fejn Ġesù ġie ttradut u arrestat tħallat mal-knisja tal-Qabar tal-Verġni Marija. Imma qrib kien hemm għar (l-Għar-Knisja tal-Ġetsemani?) li kien fih erba' bankijiet fil-blat. It-tradizzjoni kienet issostni li dan kien il-post li fih Ġesù kien għamel l-ewwel ikla tal-Għid mad-dixxipli, għalkemm Theodosius fis-sena 518 iħallat dan il-post mas-sala tal-Aħħar Ċena. Hu jgħid ukoll li ra 200 irħieb neżlin lejn dan il-post.

Fis-sena 570 l-għar beda jiġi identifikat bħala l-post li fih Ġesù ġie ttradut. Il-Pellegrin Anonimu ta' Piacenza jikteb li fl-għar kien hemm tliet bankijiet fil-blat, x'aktarx

biex jispjega kif kienu jirreferu għat-tliet Appostli li kienu qrib Ġesù waqt l-agunija.

Fis-sena 685 Arculf, għalkemm ma jsemmix il-post tat-tradiment, jikteb li l-Għar venerat kien jinsab fuq il-knisja ta' Santa Marija u li kellu żewġ bjar u erba' mwejjed tal-ħaġar (*mensae*) li fuqhom kienu jieklu Ġesù u l-Appostli.

Epiphanius (639-689) iħallat dan l-Għar mal-post li fih Kristu u l-Appostli kellhom joqogħdu f'jum il-ġudizzju. Ma ninsewx li ninsabu fil-Wied ta' Ġosafat, li t-tradizzjoni antika ġejja mill-profeta Ġoel 4,2.12-16 tindikah bħala l-post tal-ġudizzju finali.

Kien dan l-Għar, u mhux il-knisja tal-Agonija, li kien il-post li San Willibald fis-snin 724-725 jindikah bħala l-post li fih Ġesù qal lill-Appostli biex jishru u jitolbu (Mt 26,41).

Seklu wara, Bernard ir-Raħeb fis-sena 870 jindika dan il-post bħala knisja li fiha kien hemm erba' mwejjed tondi, u li jqisu l-post tat-tradiment.

Fl-epoka Kruċjata, l-post li fih Ġesù ħalla lit-tliet Appostli u fejn ġie arrestat jiġi deskritt minn diversi kittieba tas-seklu 12 bħala li jinsab qrib il-knisja ta' Santa Marija tal-Wied ta' Ġosafat. Saewulf (1102-1103) isejjaħ il-post bħala kappella ċkejkna (*oraculum*)

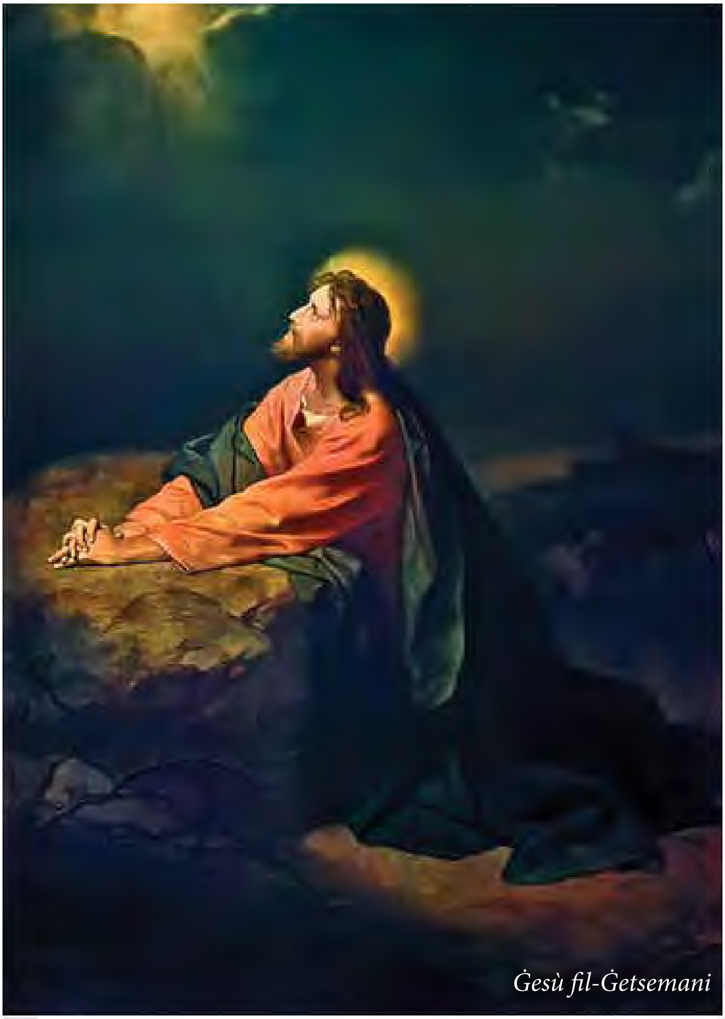
Ġesù fil-Ġetsemani

li fih wieħed seta' jara t-tliet bankijiet li fuqhom kienu raqdu t-tliet dixxipli. Danjel l-Abbati (1106-1108) jgħidlna li dan il-post kien għar, li kien qrib ħafna tal-qabar tal-Verġni Marija.

Għandna deskrizzjoni aktar dettaljata tal-Għar minn Belardo di Ascoli (1112-1160c.): "Fil-ġnien (tal-Ġetsemani) hemm kripta mħaffra fil-blat tal-Għolja taż-Żebbuġ, li tista' tesa' forsi mat-300 persuna. Fil-fond ta' din il-kripta hemm kripta iżgħar, li tixbah ċella ta' xi patri. Kien f'dik iċ-ċella li Kristu ta' spiss kien joqgħod jitlob; u hawnhekk hu nqabad mill-għases. Fid-daħla tagħha jidhru donnhom tliet swaba' tal-id qaddisa tiegħu li huma mħaffrin fil-blata tal-kripta, u li jingħad li stampaw ruħhom fil-ħin li fih Kristu ġie maqbud. Il-kripta hi llum knisja u ftit passi bogħod quddiemha hemm il-qabar tal-Verġni mqaddsa Marija, li wieħed jinżel fih permezz ta' xi 30 tarġa."

L-impressjoni tas-swaba' ta' Kristu fil-blat tal-għar tissemma wkoll mill-

Pellegrin Islandiż madwar l-1150-1160. Il-mappa ta' Cambrai tal-istess epoka wkoll turi l-*Gessemane* bħala knisja żgħira qrib dik ta' Santa Marija, filwaqt li l-mappa ta' Copenhagen (c.1180) turi knisja kbira u l-kliem: 'Ġetsemani. Hawnhekk Ġesù ġie maqbud mil-Lhud.'

Il-*Vita Sancti Theutonii* (†1160) torbot din il-kappella mat-talba ta' Ġesù fil-ġnien, imma tiddistingwiha mill-post l-ieħor aktar bogħod li jitkellem dwaru San Luqa 22,41, meta jgħid li Ġesù "tbiegħed minnhom daqs tefgħa ta' ġebla." Din l-approprjazzjoni ta' tradizzjoni li normalment kienet tiġi assoċjata mal-knisja viċina tas-Salvatur kienet x'aktarx konsegwenza tal-mod kif dan il-qari tal-Vanġelu kien marbut mal-għar, u l-pitturi mal-ħitan ċertament kellhom riferenzi lejn Ġesù li jitlob fil-ġnien.

Ġwann ta' Würżburg żar l-għar madwar l-1165 u kiteb: "Id-distinzjoni bejn dawn iż-żewġ postijiet, jiġifieri bejn il-post fejn id-dixxipli baqgħu u l-post li fih mar jitlob il-Mulej, jidher ċar fil-Wied ta' Ġosafat. Għax barra mill-knisja l-kbira tal-qabar tal-Verġni Mqaddsa Marija ... sal-lum fuq il-lemin tad-daħla tagħha, għad hemm kappella li hi għar, li fih id-dixxipli baqgħu mnikktin u reqdin, filwaqt li l-Mulej mar minn ħdejhom tliet darbiet u ġie lura daqshekk ieħor. Dan il-fatt illum hu muri minn pittura li tinsab hemmhekk."

Id-deskrizzjoni ta' Ġwann ta' Würżburg tas-sit bħala 'kappella li hi għar' (*capella cum caverna*) turina li kien hemm xi forma ta' binja quddiem id-daħla tal-għar, li kienet tgħaqqad dan l-għar-knisja mat-taraġ li jinżel lejn il-qabar tal-Verġni. Hu jsemmi din il-blata li fuqha kienet ġiet stampata l-id ta' Kristu, li jgħid li kienet turi l-ħames swaba' ta' Ġesù.

L-eżistenza ta' binja barra l-għar tissemma

L-Għar tal-Appostli

minn Teodoriku dwar il-knisja tal-Ġetsemani fid-deskrizzjoni li jagħti fl-1172: "Meta tidħol inti mill-ewwel issib altar meqjum; u malli tidħol fl-għar ta' taħt l-art fuq ix-xellug inti ssib erba' postijiet immarkati, li fihom tliet Appostli imteddu u raqdu. Fuq ix-xellug hemm ukoll ġebla kbira fil-kantuniera tal-għar, li fuqha Kristu nnifsu stampa s-swaba' tiegħu, u fforma sitt toqbiet."

Ir-riferenza ta' Teodoriku għall-erba' postijiet li fihom raqdu l-Appostli, tiġi ta' spiss ripetuta minn diversi għejun letterarji kontemporanji. Għalkemm donnha tikkuntradixxi r-rakkont evanġeliku, imma tirrifletti wkoll kontinwazzjoni ma' tradizzjoni aktar antika li kienet tassoċja l-għar mal-ikla tal-Għid tal-Appostli.

L-Għar-Knisja kienu wkoll żaruha grupp ta' pellegrini li kienu Ġerusalemm fil-konklużjoni tat-tielet Kruċjata f'Settembru 1192: "Mill-[qabar tal-Verġni Marija], u mhux mingħajr xi ftit periklu, aħna tlajna fl-istess għar li fih jingħad li l-Mulej u l-Feddej ġie maqbud bil-lejl, biex imbagħad minn hemm jittieħed biex jiġi msallab il-għada. Aħna xerridna dmugħ ta' devozzjoni u bisna dak il-post bl-imħabba. Imbagħad, billi t-Torok ġew ikeċċuna kellna nitilqu malajr."

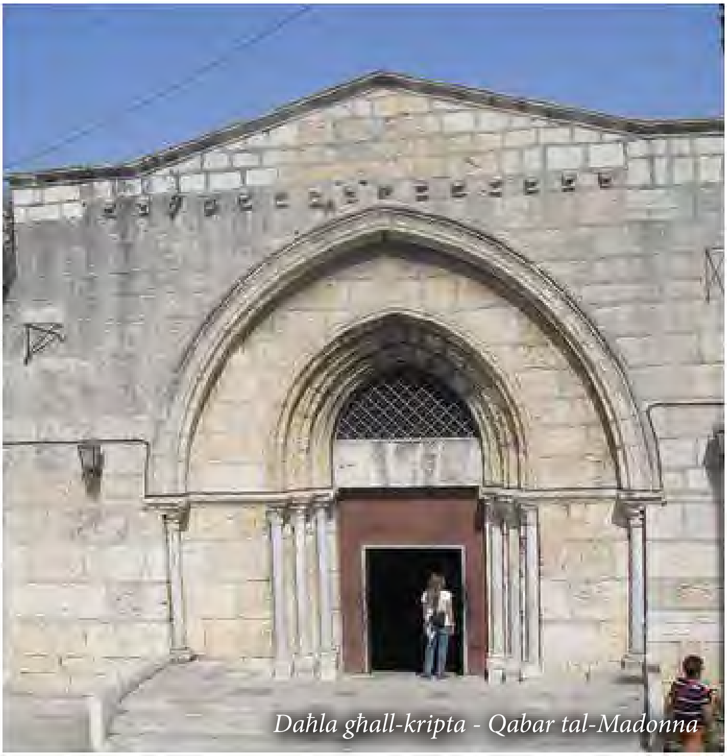

Daħla għall-kripta - Qabar tal-Madonna

L-Għar-Knisja tal-Ġetsemani fis-seklu 13

L-Għar-Knisja wara li l-Kruċjati tilfu Ġerusalemm fl-1187 komplew iżuruh pellegrini kemm Griegi kif ukoll Latini, anke jekk il-knisja u l-abbazija ta' Santa Marija tal-Wied ta' Ġosafat kienu sfaw meqruda, b'eċċezzjoni tal-kripta tal-Qabar tal-Madonna.

Burchard tal-Għolja ta' Sijon, madwar l-1283, jgħid li d-daħla għall-Għar-Knisja kienet tinsab xi 50 pied lejn il-lvant tad-daħla tal-kripta tal-Qabar tal-Madonna. Ġewwa l-pellegrini kienu jaraw il-postijiet fejn qagħdu d-dixxipli meta Ġesù talabhom jibqgħu hemm u jishru sakemm hu jmur jitlob (Mt 26,36), kif ukoll il-post fejn Ġesù ġie arrestat, li kien indikat mill-marki ta' rasu fuq il-blat. Fil-medjuevu kienet komuni din l-ossessjoni dwar ir-relikwi u l-marki tal-Mulej fil-Postijiet Qaddisa, hekk li Burchard ipprova anke jaqta' xi biċċiet mill-blat tal-għar.

Fis-seklu 14 l-Għar-Knisja kompla bħala post ta' qima għall-pellegrini li setgħu jmorru jżuruh. Huma baqgħu jidentifikawh bħala l-post li fih Ġesù ġie arrestat, kif isostni Ludolph ta' Sudheim fl-1336-1341. Bil-mod il-mod il-pellegrini Latini bdew jarawh bħala l-post tat-talb ta' Ġesù, billi l-post tat-tradiment kienu

x'aktarx iqimuh fil-ġnien tal-Ġetsemani.

Il-Franġiskan Niccolò di Poggibonsi, fil-*Libro d'Oltremare* (1346-1350), jikteb: "Malli wieħed joħroġ mill-bieb tal-knisja [kripta tal-Qabar tal-Madonna], fuq ix-xellug, wara xi tnax-il pass, issib bieb kbir, imma llum imkisser; erba' passi 'l ġewwa mill-bieb hemm għar kbir, li jissejjaħ *Villa Iessemani*, li jinsab f'riġlejn l-Għolja taż-Żebbuġ. Fuq l-għar hemm ġnien, u ftit bogħod minnu l-post fejn Ġesù ġie maqbud u fejn talab lill-Missier. Malli tidħol fl-għar f'nofsu hemm pilastru. Meta Kristu kien maqbud l-ewwel ħaduh f'dik il-grotta, u mbagħad rabtuh hemm ġew, sakemm ġew għalih l-għassiesa mibgħuta minn Anna u Kajfa. Fix-xellug tal-għar hemm ġebla fl-art fejn issib altar. Hemmhekk Kristu talab lill-Missier u għaraq il-qtar tad-demm. Fuq il-għar hemm miktub: *Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste; verumtamen non mea voluntas sed tua*. Hemmhekk ġie marbut Kristu. Fuq l-għar hemm fetħa kbira tonda, u hemmhekk Kristu kien jitlob diversi drabi. Meta toħroġ barra, fuq ix-xellug tal-bieb, issib tribuna, u hemmhekk il-Verġni Marija kienet titlob wara l-Passjoni ta' Binha, għax kienet taf li Hu kien iħobb jitlob hemmhekk." F'dak iż-żmien fl-Għar-Knisja kienu għadhom jidhru pitturi u iskrizzjonijiet.

L-Għar tal-Ġetsemani f'idejn il-Franġiskani

L-Għar tal-Ġetsemani ġie uffiċjalment dikjarat bħala l-post tal-agunija u t-talba ta' Ġesù mill-papiet Innoċenz VI (1361) u Urbanu V (1362). Sa minn meta l-Franġiskani bdew joqogħdu b'mod stabbli f'Ġerusalemm fl-1333, fil-kunvent tal-Għolja ta' Sijon, huma kienu juffiċjaw il-liturġija fil-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu, fil-Bażilika tan-Natività f'Betleħem, u fil-Qabar tal-Verġni Marija fil-Wied ta' Ġosafat.

Fl-1361, billi huma riedu jibnu kunvent maġenb il-Kripta tal-Qabar tal-Madonna u l-Għar tal-Ġetsemani, irnexxielhom jakkwistaw, bl-intervent tar-Re Pedro IV ta' Aragona, bolla mill-Papa Innoċenz VI (9 ta' Novembru 1361), li awtorizzahom biex jipproċedu fil-pjan tagħhom. Billi fit-12 ta' Settembru 1361 miet Innoċenz VI, is-suċċessur tiegħu Urbanu V, fit-8 ta' Novembru 1362 ikkonferma l-permess b'żewġ ittri lill-patrijiet Andrea Chesham u Giovanni Ponher (jew Poucher), li kienu ġew inkarigati mis-Superjur tal-Għolja ta' Sijon biex jittrasportaw mill-Ewropa l-materjal meħtieġ għar-restawr tal-kunventi tagħhom. Sfortunatament dan il-pjan tal-patrijiet ma rnexxiex. Kienet saret talba għal dan il-għan mir-Reġina Giovanna I ta' Sqallija fl-1263 lis-Sultan al-Mansūr Salāh al-Dīn Muhammad, imma wara l-attakk li sar minn Ċipru fuq il-port ta' Lixandra fl-1365 in-negozjati waqfu. Fl-1384, meta kien jinsab fil-Kajr, il-pellegrin Nicolò Frescobaldi iltaqa' ma' Patri Nicolas Corner, il-Gwardjan tal-Għolja ta' Sijon, li kien mar hemmhekk biex jitlob il-permess tas-Sultan Barqūq biex jibni l-kunvent. Din il-missjoni wkoll intemmet fix-xejn.

Fl-1392 il-Franġiskani akkwistaw dokument legali li tahom il-pussess tar-rovini tal-knisja ta' Santa Marija tal-Wied ta' Ġosafat flimkien mal-Kripta tal-Qabar tal-Madonna u l-Għar tal-Ġetsemani. L-att tal-pussess sar fit-30 ta' Marzu 1392 taħt it-tmexxija tal-Kustodju Patri Gerard Chauvet (Calveti). Id-dokument jibda b'dawn il-kelmiet: "F'Isem il-Mulej. Amen. Ħa jkun jaf kulħadd u dawk kollha li huma preżenti llum li ġie ppubblikat dan id-dokument biex wieħed jarah u jisma' li jgħid, li bih niddikjaraw li s-Sinjuri Papiet Innoċenz VI u Urbanu V, ta' tifkira hienja, kienu taw indult permezz ta' Ittri Apostoliċi maħruġin mill-Kurja Rumana, bil-bolla taċ-ċomb fuq ix-xemgħa ħamra tas-siġill, u li jien nutar imniżżel hawn taħt (*Ioannes de Castainthis, Dioecesis Aquensis, publicus*

Apostolica et imperiali auctoriate notarius) rajtu b'għajnejja u qrajtu, u li kkonfermajt li mhux falsifikat, jew kanċellat, imma hu ħieles minn kull manumissjoni, u li jidher ċar il-kontenut li hemm fih kelma b'kelma, jiġifieri li jingħata permess lill-Ministru Provinċjal u lill-Patijiet tal-Ordni tal-Patrijiet Minuri tal-Provinċja tal-Art Imqaddsa, li fuq l-użu tal-imsemmi Ordni tal-Minuri, jagħmlu l-fundazzjoni, jibnu u jerġgħu jieħdu f'idejhom mill-ġdid u għal dejjem, l-imsemmi post flimkien mal-Knisja, ma' kappella jew oratorju, mal-qanpiena u qniepen, maċ-ċimiterju u mal-binjiet l-oħrajn neċessarji fil-Wied ta' Ġosafat, biex iqimu l-Qabar tas-Sinjura glorjuża tagħna l-Verġni Mqaddsa Marija, u l-post viċin tiegħu, li l-poplu jsejjaħlu *Għar*, li fih, kif jingħad, il-Mulej tagħna fil-lejl tal-Passjoni mqaddsa tiegħu talab lill-Missier, *u l-għaraq tiegħu sar bħal qtar tad-demm iċarċar sal-art* (Lq 22,44), u li jieħdu dan il-post bħala kunvent għall-użu tal-Patrijiet Minuri tal-imsemmi Ordni u li jħarsu dan l-istess Qabar..."

Patri Virgilio Corbo OFM

Minkejja dan l-isforz legali, iżda, il-Franġiskani ma rnexxielhomx jibnu l-kunvent li xtaqu f'dan il-post, għalkemm il-preżenza tagħhom u l-pussess tal-Qabar tal-Madonna seħħu *de facto* sal-1757, meta keċċewhom minn hemm il-Griegi Ortodossi, u fil-Għar tal-Ġetsemani baqgħet preżenza kostanti mill-1392 sal-ġurnata tal-lum.

L-Għar tal-Ġetsemani wara li għadda f'idejn il-Franġiskani

Fost il-viżitaturi li żaru l-Għar-Knisja fis-seklu 15 kien hemm Alessandro di Filippo Rinuccini, li jiddeskrivi pittura li kien hemm mal-ħajt tal-għar, li kienet turi lil Kristu għarkopptejh b'għajnejh merfugħin 'il fuq hu u jitlob. Mill-1392 kienu l-Franġiskani weħidhom li kellhom altar f'dan l-Għar-Knisja. Bonifacio di Ragusa (Dubrovnik) jikteb li l-altar kien jinsab fil-post fejn Kristu kien talab, filwaqt li kolonna fir-rokna tal-lvant tal-Għar kienet timmarka l-post fejn kien deherlu l-anġlu biex ifarrġu waqt l-agunija. Jan Zvallart isemmi erba' pilastri li kienu jwieżnu s-saqaf tal-għar li kellhom pitturi ta' fjuri fuqhom. L-istess informazzjoni jagħtihielna Francesco Quaresmi, li jinnota li, xi darba fl-imgħoddi, l-Għar-Knisja kien ukoll aċċessibbli mill-knisja ta' Santa Marija, imma li dak il-kurridur issa kien imblukkat. Hu, iżda, xettiku dwar il-fatt li kien f'dan l-għar li Ġesù kien talab waqt l-agunija. Wara li l-għar safa mgħarraq fl-1654, (kif ġara ta' spiss fl-istorja minħabba l-fatt li x-xita tniżżel l-ilma ta' Ġerusalemm fil-Wied tal-Kedron), il-Kustodju Patri Mariano Morone da Maleo ordna li jitnaddaf l-Għar-Knisja, u li titkabbar l-arkata fid-daħla.

F'Diċembru 1681 u Jannar 1682, l-Għar-Knisja tal-Ġetsemani, li kien magħruf bl-Għarbi bħala *Maghārat al-Dam* (L-Għar tad-Demm), kif ukoll l-art kollha ta' fuqu, inkluż il-ġnien taż-żebbuġ fil-Ġetsemani, inxtraw f'isem il-Kustodja Franġiskana tal-Art Imqaddsa minn tliet aħwa Kroati minn Sarajevo, Pavao, Antun u Jakob Branović, li kienu Kavallieri tal-Ordni Ekwestru tal-Qabar ta' Kristu.

F'Mejju 1803, il-pussess tal-Franġiskani ġie kkonfermat permezz ta' *firmān* ippubblikat mis-Sultan Selīm III, li awtorizza lill-patrijiet li jġeddu l-bieb u l-muftieħ, li kienu sparixxew fl-invażjoni ta' Napuljun.

Wara l-inondazzjoni kbira tat-23 ta' Novembru 1955, l-Għar-Knisja tal-Ġetsemani saru fih skavi intensivi u studju dettaljat pubblikat mill-arkeologu Franġiskan Patri Virgilio CORBO, *Ricerche Archeologiche al Monte degli Ulivi*, Franciscan Printing Press, Jerusalem 1965.

L-Għar-Knisja tal-Ġetsemani kif jidher illum

L-Għar hu parti naturali u parti mħaffer mill-bniedem. Mil-lvant għall-punent għandu tul ta' 17.4 metri, filwaqt li mit-tramuntana san-nofsinhar għandu wisgħa ta' 12-il metru, u hu 3.5 metri għoli. Is-saqaf tal-għar jistrieħ fuq tliet pilastri li huma ta' forma tonda, li warajhom hemm ambulatorju nofs tond. Meta Corbo għamel l-iskavi fl-1956 skopra l-bażi ta' kolonna oħra irregolari li kienet tinsab f'nofs il-għar. Fis-saqaf tal-għar hemm fetħa tonda ta' madwar 2.1 metri li minnha jgħaddi d-dawl. Il-presbiterju hu forma ta' għar kwadru fil-fond tal-Għar-Knisja, madwar 4 metri wiesgħa u 3 metri fond, li hu miksi b'volta nofs tond maqtugħa fil-blat. Fl-iskavi li saru fl-1956 Corbo sab ukoll għar ċkejken fin-naħa tax-xlokk tal-Għar-Knisja, li tidħol fih minn bieb żgħir maqtugħ fil-blat.

Id-daħla oriġinali tal-Għar-Knisja ma kinitx fejn hi illum, imma kienet tinsab fil-ħajt tat-tramuntana, u kienet wiesgħa xi 5 metri. Id-daħla li hemm illum, fuq in-naħa tal-majjistral tal-Għar-Knisja, li tasal għaliha minn kurridur dejjaq mill-ġenb tal-faċċata tal-kripta tal-Qabar tal-Madonna, saret f'epoka Biżantina. Jidher li d-daħla oriġinali baqgħet tintuża, għax Corbo skopra xkaffa-niċċa fil-ħajt tat-tramuntana, li x'aktar li kien jifforma parti minn antikamera li kienet tniffed l-Għar-Knisja mal-bieb li kien iwasslek fit-taraġ li minnu tinżel fil-kripta tal-Qabar tal-Madonna. Dak il-bieb wisq probabbli ġie

Il-Ġnien taż-Żebbuġ

imblukkat ftit wara 1187, meta Saladin ħatt il-knisja ta' Santa Marija tal-Wied ta' Ġosafat u ħalla biss wieqfa l-kripta bil-Qabar tal-Madonna. Kien f'dik l-okkażjoni li sar il-kurridur fuq barra, li mill-ġenb tal-faċċata tal-kripta tal-Qabar tal-Madonna jieħdok lejn il-bieb attwali tal-Għar-Knisja. Din id-daħla reġgħet saret mill-ġdid wara l-għargħar tal-1654 u mbagħad fl-1955 tqiegħed il-bieb li hemm illum, biex iħares l-Għar-Knisja mill-ilma tax-xita, billi l-Għar jinsab fuq livell aktar baxx mill-kurridur ta' barra.

Jidher li fl-ewwel sekli dan l-Għar kien jintuża bħala magħsar taż-żebbuġ, minn fejn ġie l-isem Lhudi *Gatshemani*, kelma li tfisser appuntu "magħsar taż-żejt." Instabet ukoll ġiebja taħt il-kantuniera tal-grigal tal-Għar. Jidher li fis-sekli 4 u 5 dan l-Għar beda jiġi użat bħala Għar-Knisja, għax fil-ħitan instabu fdalijiet ta' tikħil u tħaffru diversi oqbra saħansitra fil-ġiebja taħt l-Għar. Għad hemm sinjali ta' ftit mużajċi fuq l-art, li fihom ukoll xi epitafji marbutin mal-oqbra. L-arkeoloġi huma tal-fehma li diversi mill-oqbra huma post-Biżantini, jiġifieri ġejjin mill-perjodu tal-ħakma Għarbija tal-Palestina, anke jekk jidhru li kienu kollha oqbra Kristjani. Hemm ukoll fdalijiet tal-mużajċi bojod fil-paviment li kienu saru fl-epoka Kruċjata. Ġo qabar minnhom instabu xi muniti Kruċjati, waħda minnhom ġejja minn Chartres. Hemm tliet oqbra tal-ġebel li għandhom pjanta ta' *trapezium* (kwadru b'żewġ naħat paralleli u żewġ naħat irregolari), fejn hemm ukoll spazju għar-ras, li Corbo iddatahom ukoll għall-epoka Kruċjata.

Fl-era Kruċjata, fis-seklu 12, is-saqaf tal-Għar ġie mpitter bi kwiekeb bi tmien ponot, irranġati b'mod ġeometriku jew inkella fi ċrieki, għalkemm xi pellegrini kienu jiddiskrevuhom bħala fjuri. Xi partijiet mill-ħitan kienu wkoll imżejnin b'affreski. Ġwanni ta' Würzburg (c.1165) ifakkar affresk ta' Ġesù li jħalli lit-tliet Appostli sakemm hu jmur jitlob. Jista' jkun li diġà kienet teżisti l-pittura tal-affresk li ra Rinuccini tard fis-seklu 15. Xi studjużi jsostnu li l-figuri fl-Għar setgħu saru biss lejn nofs is-seklu 14, meta l-knisja Kruċjata tas-Salvatur (il-Bażilika tal-Agunija tal-lum) kienet meqruda u t-tifkira tal-agunija ta' Ġesù ġiet assoċjata biss mal-Għar-Knisja, li baqa' l-unika tifkira tal-ġrajja tal-Ġetsemani. Imma mhux kulħadd jaqbel ma' din l-interpretazzjoni, għax l-Għar tal-Ġetsemani kien ilu sekli twal meqjus li jfakkar hu wkoll it-talba u l-agunija ta' Ġesù. Wara kollox, it-tifkira tkopri medda art li mhix daqshekk kbira, għax bejn l-Għar u l-knisja tal-Agunija tal-lum hemm biss ftit metri distanza.

L-unika iskrizzjoni medjevali fl-Għar li għadha tidher sal-lum tinsab fuq ix-xellug tal-presbiterju u taqra: *Hic Rex C(hristu) s sudavit sanguinem / Sepe morabatur D(omin)u(s) C(hristus). Mi Pater, / si vis, transfer calicem istu(m) a me* (Lq 22,42). Din l-iskrizzjoni kienet tirreferi għal xi affresk li kien hemm taħtha u fuq il-lemin tagħha, li għad fadal minnu biss frammenti. X'aktarx li kien juri lil Kristu jitlob fil-ġnien taż-żebbuġ, Kristu mad-dixxipli fil-Ġetsemani u Kristu li jiġi mfarraġ mill-anġlu. Niccolò da Poggibonsi jagħti varjant fil-qari tal-iskrizzjoni: *Pater si fieri potest, transeat a me calix iste; verumtamen non mea voluntas, sed tua*, li jidher aktar qrib għal Mt 26,39.

It-tifkiriet Evanġeliċi marbutin mal-Għar-Knisja tal-Ġetsemani

Ir-rabta bejn l-Għar-Knisja u r-rakkont tal-agunija tal-Mulej fil-Ġetsemani hi ċertament antika u valida, għalkemm matul diversi sekli l-pellegrini kienu pjuttost iqisu ż-żona tal-"ġnien sagru" tas-siġar taż-żebbuġ u l-blata tal-agunija meqjuma fil-Bażilika tal-Agunija bħala l-post tat-tifkira. Kif għidna, mhux daqshekk importanti li

nieqfu fuq dettalji bħal dawn f'post li fi żmien Ġesù kien parti mill-istess "qasam" jew "ġnien." Ċertament ir-rakkonti evanġeliċi jgħinuna biex illum il-ġurnata nagħtu lil kull post l-importanza li jistħoqqlu.

L-Għar tal-Ġetsemani kien post familjari għal Ġesù u l-Appostli. San Ġwann hu ċar dwar dan meta jikteb: "Kif qal dan, Ġesù ħareġ mad-dixxipli tiegħu u qasam għan-naħa l-oħra tal-Wied ta' Kedron; hemmhekk kien hemm ġnien, u daħal fih mad-dixxipli tiegħu. Ġuda, dak li ttradih, kien jafu l-post, għax Ġesù kien sikwit jinġabar hemm mad-dixxipli tiegħu" (Ġw 18,1-2). Meta Ġesù kien jiġi mal-Appostli Ġerusalemm, l-aktar għall-festi prinċipali, il-folol li kien ikun hemm fil-belt kienu tant kbar li lanqas post fejn jorqod ma kien jinstab għal kulħadd. Kienu ħafna dawk li kienu jikkampjaw barra l-belt, l-aktar fuq l-Għolja taż-Żebbuġ u l-wied ta' taħtha, fejn kien hemm bosta għerien (li għadhom jidhru, xi wħud inglobati fid-djar Għarab tar-raħal ta' Silwan). X'aktarx li Ġesù u l-Appostli kienu jużaw dan l-Għar, li kif rajna kien magħsar taż-żejt, biex jistkennu fih matul il-lejl.

Il-fatt li Ġesù ħa miegħu lill-Appostli wara l-Aħħar Ċena u irtira f'dan l-Għar kien il-preludju tal-Passjoni tiegħu. San Mark jgħid: "Waslu f'qasam jismu Ġetsemani, u qal lid-dixxipli tiegħu: 'Oqogħdu bilqiegħda hawn sakemm nitlob.' U ħa miegħu lil Pietru u lil Ġakbu u lil Ġwanni, u bdew jaħkmuh il-biża' u d-dwejjaq. Qalilhom: 'Inħossni mnikket għall-mewt; ibqgħu hawn u ishru.' Mexa kemmxejn 'il quddiem, inxteħet fl-art, u talab li, jekk jista' jkun, titwarrab minnu dik is-siegħa" (Mk 14,32-35). Dawn id-dettalji juruna stampa pjuttost ċara tal-movimenti ta' Ġesù fil-ħin tal-agunija tiegħu. Ġesù mar mal-Appostli f'post li kienu midħla tiegħu u jikkmandhom biex jibqgħu fih. Imbagħad joħroġ minn hemm flimkien mat-tliet Appostli li kellhom ikunu xhieda tal-agunija tiegħu, kif kienu darba xhieda tat-trasfigurazzjoni tiegħu. Magħhom tbiegħed mill-Appostli l-oħrajn, u anke lilhom ħalliehom f'post ieħor filwaqt li hu mexa

San Mark Evangelista

Papa Innocenz VI

aktar 'il quddiem. San Luqa jgħidilna li Ġesù "tbiegħed minnhom daqs tefgħa ta' ġebla" (Lq 22,40) meta mar jitlob. Dawn id-dettalji nistgħu nispjegawhom b'mod loġiku jekk inħarsu lejn it-topografija tal-Ġetsemani. Ġesù u l-Appostli daħlu jistkennu fl-Għar li fih kienu jgħaddu l-lejl, post familjari anke għal Ġuda t-traditur, li fil-fatt imur hemm mal-għases tal-Lhud biex jaqbad lil Ġesù u jittradih, wara li Ġesù irritorna mit-talb. Id-distanza bejn l-Għar-Knisja tal-Ġetsemani u l-ġnien taż-żebbuġ hi tassew distanza relattiva, li tista' tiddiskreviha bħala "daqs tefgħa ta' ġebla". Mill-Għar li kien jinsab fil-ġenb tal-Wied ta' Kedron, imma mhux fil-qiegħ (fil-fatt il-Qabar tal-Madonna li hu fil-qiegħ tal-wied hu ħafna aktar 'l isfel mil-livell tal-Għar), Ġesù jieħu miegħu lil Pietru, Ġakbu u Ġwanni u jitla' kemmxejn 'il fuq mal-ġenb tal-Għolja taż-Żebbuġ fil-masġar taż-żebbuġ, fejn iħalli lilhom hemmhekk ħalli hu jidħol aktar 'il ġewwa fuq il-blata kiesħa tal-agunija, dejjem għad-dell tas-siġar taż-żebbuġ li sal-lum għadhom xhieda siekta tal-agunija tiegħu. Il-post tal-agunija mela, jikkorrispondi bejn wieħed u ieħor għal fejn illum hemm il-Bażilika tal-Agunija, mibnija fuq il-fdalijiet tal-knisja Kruċjata tas-Salvatur u tal-knisja Biżantina li kien hemm qabilha, li fihom il-pellegrini kienu jqimu xi blat għeri tal-ġenb tal-Għolja bħala l-post li fih Ġesù għadda tliet sigħat fl-agunija u l-għaraq tiegħu sar qtar tad-demm li ċarċar sal-art. Lura lejn l-Għar wara t-talb u ċ-ċanfira ħelwa

li ta lil Xmun u lil sħabu, Ġesù, b'libertà sovrana, jikkonsenja ruħu lill-għases li bagħtu l-Lhud flimkien ma' Ġuda t-traditur, li kienu jistennewh fl-Għar li fih kienu jafu li jsibu lilu u lill-Appostli.

L-Għar-Knisja tal-Ġetsemani hu l-post li jagħti xhieda għal dan kollu, imma wkoll għal fatt ieħor li seħħ ukoll bil-lejl, lejn il-bidu tal-ministeru ta' Ġesù. Hi x-xena ta' meta Ġesù jkollu kollokwju ma' Nikodemu, xena li nsibuha f'San Ġwann 3,1-21. Ix-xena tiftaħ b'dawn il-kelmiet: "Kien hemm fost il-Fariżej raġel jismu Nikodemu, wieħed mill-kbarat tal-Lhud. Dan ġie għand Ġesù bil-lejl u qallu: 'Rabbi, aħna nafu li inti Mgħallem mibgħut minn Alla'" (Ġw 3,1-2a). Nikodemu joħroġ ifittex lil Ġesù bil-lejl. Il-fatt li kien jaf fejn isibu jġegħelna naħsbu li kellu għarfien tal-post li fih Ġesù kien jirtira fis-sigħat tal-lejl wara l-predikazzjoni tiegħu fit-Tempju ta' Ġerusalemm. Dan il-post kien xi għar jew gorboġ li fih kien jinġabar Ġesù mat-Tnax. It-tradizzjoni dejjem indikat l-Għar-Knisja tal-Ġetsemani bħala dan il-post, li fih x'aktarx saret din il-laqgħa bejn Ġesù u Nikodemu. Ma ninsewx li t-tradizzjoni tal-għerien bħala postijiet li fihom Ġesù kien jitlob hi marbuta dejjem mal-Għolja taż-Żebbuġ, għax hu proprju aktar 'il fuq, qrib il-quċċata tal-Għolja, li nsibu Għar ieħor, din id-darba Għar-Kripta tal-knisja kbira tal-Eleona li nbniet mill-Imperatriċi Elena fl-epoka Biżantina, u li hu meqjus il-post li fih Ġesù għallem lill-Appostli t-talba tal-"Missierna".

L-importanza taż-żona tal-Ġetsemani kibret proprju reċentement meta fil-21 ta' Diċembru 2020 grupp ta' arkeoloġi tal-Israel Antiquities Authority, flimkien mal-arkeoloġi Franġiskani tal-i*Studium Biblicum Franciscanum* ta' Ġerusalemm ħabbru li kienu sabu skoperti ġodda waqt skavi li saru fil-mina li saret biex il-pellegrini jgħaddu mill-Bażilika tal-Agunija taħt it-triq għall-Wied tal-Kidron. Instab banju ritwali Lhudi (*Mikveh*) tal-1 seklu, mela ta' żmien Ġesù, li hu prova li dik iż-żona agrikola kienet abitata u li hemm kien jintagħsar iż-żejt (il-Lhud għandhom regoli ta' purità ritwali rigward l-għasir taż-żejt taż-żebbuġa u tal-għenba tal-inbid). Instabu wkoll fdalijiet ta' bażilika Biżantina u ta' monasteru jew ospizju ta' żmien il-Kruċjati, kollha xhieda li l-Ġetsemani hu mimli tifkiriet ta' Ġesù u l-Appostli, li kienu miżmuma b'għożża minn ġenerazzjonijiet sħaħ ta' Kristjani matul is-sekli.

Riferenzi:

G. GOLUBOVICH, *Biblioteca Bio-Bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente Francescano*, Tomo V (dal 1346 al 1400), Collegio S. Bonaventura, Quaracchi 1927, 83-87, 297-299; D. PRINGLE, *The Churches of the Crusader Kingdom of Jerusalem. A Corpus*, Volume III: The City of Jerusalem, Cambridge University Press 2010, No. 292, 98-103.